

סימן נה: שימוש בקונדום למניעת היריון*

- א. הקדמה
ב. יסודות ההיתר שבמאמר
ג. סוגיית "שלוש נשים משמשות במוך"
ד. היתר ביאה שלא כדרכה
ה. הסבר נכון פותר את הבעיה
ו. סיכום

א. הקדמה

מחבר המאמר, שידיו רב לו הן בלימוד התורה הן בפסיקת ההלכה, האריך במאמרו – "מניעת היריון בהלכה" לטעון שיש מקום להתיר שימוש בקונדום במקום צורך, אף כשאין מדובר בחשש סכנה, ולא נחה ידו עד שטען בסיכום מאמרו, שכל העדיפות ההלכתית להשתמש באמצעי מניעה אחרים אינה אלא: "משום כבודם של חבל גדול מהפוסקים האוסרים אותו" (דהיינו קונדום).

לפני שנסקור את טענותיו אחת לאחת, חשוב לפתוח בכלל גדול וחשוב, והוא, שבמקום שהדיון ההלכתי אינו חדש, אלא היה קיים כבר בעבר, יש לבדוק קודם מה דנו הפוסקים בעבר, שהרי מן הסתם אותם מקורות הלכתיים שידועים למחבר המאמר, כבר היו ידועים לאותם פוסקים.

ואכן מחבר המאמר עצמו בתחילת דיונו הודה שהדיון ההלכתי בין הפוסקים שדנו בעבר בשימוש בקונדום, נסוב בין הפוסקים שאסרו שימוש בקונדום בכל מצב, לבין פוסקים שהסכימו להתיר שימוש בקונדום במקום שיש חשש ממשי של סכנה. למרות זאת, ומתוך ידיעה ששום עניין לא התחדש בבית המדרש מאז דנו בכך הפוסקים לפני כמאה שנה, העדיף מחבר המאמר לחלוק על כל אותם פוסקים וללכת בנתיב חדש.

רק לדוגמא נביא את בעל האגרות משה, הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, שאף על פי שהיה ידוע בכוחא דהיתרא שלו, ואף על פי שבתשובתו הארוכה על מניעת היריון (אבן העזר חלק א סימן סג) הוכיח איך לשיטתו יש מקום להתיר שימוש בקונדום במקום פיקוח נפש, למעשה לא הסכים לתת היתר מפורש בתשובתו. יתירה מכך, בתשובות מאוחרות יותר (אבן העזר חלק ג סימן כא; שם חלק ד סימן סז) אסר בפירוש שימוש בקונדום אפילו במקום פיקוח נפש עקב חומרת העניין.

* תגובה לרב אחד שרצה להתיר שימוש בקונדום לצורכי מניעת היריון, בכל מקום שבו יש צורך מסוים במניעת היריון (גם ללא פיקוח נפש), והאישה אינה מעוניינת להשתמש באמצעי מניעה אחרים. עקב חריפות הדברים והרצון לדון לגופם של הדברים ולא לגופו של המחבר, הושמט שמו מן התשובה. פורסם לראשונה בצהר מג (תשע"ט), 289-297.

לעניות דעתי חוששני שכאן נעוצה נקודת הכישלון העיקרית שבמאמר, שכן בניגוד לכל האחרונים שדנו בנושא זה בכובד ראש, מתוך הבנת חומרתו של העניין, הדיון כאן נראה מראשיתו לצערי, כאילו הוא עסוק בעניין קל. כשמחבר המאמר מנסה לתרץ את הדבר באמירות בסגנון שפעם הילודה הייתה חשובה עקב הקושי הגדול בריבוי טבעי, ואילו היום כשהריבוי הטבעי הוא קל ופשוט, ותמותת התינוקות קטנה, כביכול התגמד האיסור על הוצאת זרע לבטלה.

ב. יסודות ההיתר שבמאמר

לאחר הקדמה זו ננסה לבחון היטב את טענותיו של מחבר המאמר:

דומה שיסודו להתיר בנוי על שתי אפשרויות:

האחת, בסוגיית "שלוש נשים משמשות במוך"¹, יש להכריע כדעת הראשונים הסוברים שהמחלוקת היא אם אותן נשים חייבות לתת מוך בשעת תשמיש, אך אין בכך איסור. בנוסף לכך, יש להשוות שימוש בקונדום לשימוש במוך, שכן בשניהם "גוף נהנה מן הגוף", בוודאי בסוגי הקונדום של היום שהם דקים.

השני, על פי היתרו של הרמ"א (אבן העזר סימן כה סעיף ב), כדעת ר"י בעל התוספות (תוספות יבמות לד ע"ב ד"ה ולא) וראשונים נוספים לבוא על אשתו שלא כדרכה באקראי, וכהסברו של שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן סג), שכאשר אי אפשר לקיים מצוות עונה ללא השחתת זרע, הרי שמותר גם להשחית זרע לצורך מצוות עונה, שכן אין המדובר בהוצאת זרע לבטלה, אלא לצורך.

כפי שנראה בהמשך הדברים, שתי גישות אלו הן בעייתיות ביותר, וניתן להסתמך עליהן לכל היותר במקום שבו יש סכנת נפשות בתשמיש ללא קונדום, סכנה שאי אפשר לפתור אותה באופנים אחרים.

ג. סוגיית "שלוש נשים משמשות במוך"

מחבר המאמר כתב ובצדק, ששיטת הים של שלמה (יבמות פרק א סימן ח) להתיר לשמש במוך גם שלא במקום סכנה, אולם הוא התעלם מכך שלדעת אחרונים אחרים (שו"ת רבי עקיבא איגר סימן עא; שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן רעב ועוד), יש לאסור לשמש במוך אפילו במקום סכנה. למעשה הכריעו רוב הפוסקים האחרונים שאפשר להקל לשמש במוך רק במקום סכנה (שו"ת חמדת שלמה אבן העזר סימן מו; שו"ת צמח צדק אבן העזר סימן פט; שו"ת דברי מלכיאל חלק א סימן ע; שו"ת דברי יששכר סימן קלח; שו"ת שי למורא סימן לד; שו"ת תורת חסד אבן העזר סימן מד; ערוך השלחן אבן העזר סימן כג סעיף ו; שו"ת אור גדול סימן לא; שו"ת יד אליהו סימן ע; שו"ת מהרש"ם חלק א סימן נח; שו"ת מלמד להועיל חלק ג סימן יח; שו"ת אחיעזר חלק א סימן כג; ביכורי יהודה חלק ב דף קכא; שו"ת פרחי כהונה סימן יב; חזון איש אישות סימן לז; שו"ת דובב משרים חלק א סי כ; שו"ת חלקת יעקב אבן העזר סימנים נח-ס; שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימנים סג-סה; שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן נא שער ב ועוד).

אמנם מחבר המאמר טען שיש ללכת בעניין זה אחרי דעת רוב הראשונים ולהתעלם מחבל האחרונים שהובאו כאן, וגייס לשם כך את הרמב"ם והשולחן ערוך שכלל לא הביאו להלכה

1. דיון בסוגיה זו ובפירושה השונים יבוא להלן, סימן נו.

את סוגיית תשמיש במוך. אם באמת רצונו לדלג על דברי הפוסקים המקובלים בני הדורות האחרונים ולבדוק מחדש את ההלכה במקורה, הרי שומה עליו לבדוק את מקורות ההלכה הראשוניים ביותר. אם נעשה כן, נראה שבדברי חז"ל עצמם מוכח, שמחלוקת חכמים ורבי מאיר בעניין שלוש נשים משמשות במוך היא בשאלה אם הן מותרות לשמש במוך, וכשיטת רש"י, ולא אם הן צריכות לעשות כן.

ההוכחה לכך היא מדברי הגמרא ביבמות (לד ע"ב) המביאה את מחלוקתם של חכמים ורבי אליעזר אם מותר לשמש עם אישה מינקת באופן של "דש מבפנים וזורה מבחוץ". בגמרא מוכח שמחלוקת זו היא בשאלת ההיתר (שכן חכמים האוסרים אומרים: הללו אינו אלא כמעשה ער ואונן). והנה, בתוספתא (נידה פרק ב) הובאה המחלוקת על תשמיש במוך ביחד עם המחלוקת על דש מבפנים וזורה מבחוץ, ומוכח שמדובר במחלוקת על מותר ואסור ולא על חובה ורשות².

בכל אופן, גם אם נקבל בשעת הדחק את דעת המיעוט המתירה לשמש במוך, בוודאי שאין שום מקום להשוות בין תשמיש במוך לבין תשמיש עם קונדום, שהרי בתשמיש במוך הזרע אמנם אינו נכנס לרחם האישה, אולם מכל מקום הוא נשפך בתוך גוף האישה. זאת לעומת תשמיש עם קונדום שבו אולי התשמיש הוא כדרך כל הארץ, אך הזרע נשפך בתוך הקונדום ואינו נמצא כלל בגוף האישה. דבר זה דומה (גם אם לא זהה) לתשמיש באופן של דש מבפנים וזורה מבחוץ, שנאסר במפורש על ידי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה יח) והשולחן ערוך (אבן העזר סימן כג סעיף א), וכפי שכתב בפירושו שו"ת מהרש"ם (מפתחות לחלק ג דף שיז ע"א):

בנידון דידן שהוא גרוע ממוך, דהתם שופך זרעו בתוך גוף הרחם³ אלא שנופל על המוך, מה שאין כן בנידון דידן שמוציא זרעו לתוך כיס המכסה כל האיבר והכיס חוצץ מסביב ואינו נוגע בגוף הרחם כלל, הווי הוצאת זרע לבטלה ממש...

ומה שרצה מחבר המאמר להוציא מדברי הים של שלמה, שעיקר ההיתר הוא כשיש הנאת תשמיש, הרי שמלבד שרוב הפוסקים חלקו על דבריו, כפי שראינו לעיל, הוא התייחס למוך בלבד ולא לקונדום, ואין להוציא מדבריו מה שלא כתב בפירושו.

זאת מלבד העובדה המציאותית שגם היום תשמיש עם קונדום נחשב כפחות נוח בצורה משמעותית מתשמיש ללא קונדום, וזוהי גם הסיבה לכך שאף בעולם הכללי הקונדום אינו נחשב לאמצעי המניעה המועדף.

בתגובתו לדבריי הביא מחבר המאמר כמה וכמה אחרונים שכתבו שאין הבדל בין תשמיש במוך לבין קונדום, וממילא כפי שיש פוסקים שכתבו בפירוש להתיר לשמש במוך, כך יש מקום להתיר לשמש בקונדום.

בכך לעניות דעתי טעה מחבר המאמר טעות חמורה ביותר – יש מקום לומר שתשמיש במוך מותר (כאמור, הדבר שנוי במחלוקת, ורוב האחרונים אסרו זאת שלא במקום פיקוח נפש). כמו כן, יש מקום לומר שתשמיש בקונדום שווה לתשמיש במוך ואינו חמור יותר (וגם

2. אמנם נוסח התוספתא כפי שהוא לפנינו, בוודאי משובש הוא וכנראה שחסר, אבל מכל מקום מוכח מדברי התוספתא שיש להשוות בין שתי המחלוקות.

3. הכוונה למה שהיום מכונה נרתיק.

בזה יש מחלוקת גדולה בין האחרונים). אולם אי אפשר לטעון שתי טענות אלו בו זמנית, משום שהן מהוות תרתי דסתרי, דהיינו: מי שמתיר לשמש במוך, סובר שאין בזה השחתת זרע, כי בסופו של דבר הזרע נכנס לתוך גוף האישה, מה שאין כן בקונדום. לעומת זאת, מי שסובר שאין הבדל בין מוך לקונדום, טעמו הוא שגם במוך יש השחתת זרע, ואף על פי כן אפשר להתיר זאת במקום פיקוח נפש, ולכן לדעתו אפשר להתיר גם קונדום. אך ודאי שאי אפשר גם לאחוז בכך שאין במוך השחתת זרע, וגם שקונדום שווה למוך, ולעניות דעתי יש כאן טעות בדבר משנה ממש.

ד. היתר ביאה שלא כדרכה

לגבי היתרו של הרמ"א בעקבות ר"י בעל התוספות לבוא על אשתו באקראי שלא כדרכה: ראשית יש לציין שמרן הבית יוסף עצמו (אבן העזר סימן כה) יצא בצורה ברורה ומפורשת כנגד היתר זה, ולכן אין מקום לדון בו לבני עדות המזרח שקיבלו עליהם את פסיקתו של הבית יוסף.

אולם גם לשיטת הרמ"א, לא ברורים דבריו של מחבר המאמר, שהרי ר"י בעל התוספות (ושאר הראשונים ההולכים בעקבותיו) התנה את היתרו זה בכך שאין מטרת אותה ביאה למנוע היריון, זאת מכיוון שבגמרא הנ"ל ביבמות מוכח שאסור לבוא על אשתו באופן של השחתת זרע על מנת למנוע היריון⁴.

אמנם דבריו של מחבר המאמר הסתמכו על פרשנותו של האגרות משה לשיטת ר"י, שלפיה, כאשר מדובר בצורך קיום מצוות עונה, והאפשרות היחידה לקיים מצוות עונה היא להשחית זרע, הרי שאין כאן איסור הוצאת זרע לבטלה, אבל המעיין באגרות משה יראה שהיתר זה מותנה בכך שלולא הוצאת הזרע אין שום אפשרות לקיים מצוות עונה באותו אופן (לכן אסר דש מבפנים וזורה מבחוץ אפילו במקום פיקוח נפש). לענייננו מדובר בשני תנאים – אין דרך אחרת למנוע היריון (כגון שדרכים אחרות אסורות לאישה או מביאות לתופעות לוואי חמורות), ואין אפשרות לשמש מבלי למנוע היריון (כגון שההיריון מסכן את חיי האישה). אלו, ורק אלו, התנאים שלפיהם יש מקום לדון בשימוש בקונדום כאמצעי למניעת היריון. בכל מצב אחר, הרי שיש אפשרות לקיום מצוות עונה גם ללא שימוש בקונדום⁵, וממילא התנאי הבסיסי להיתר – שבלעדיו אין אפשרות לקיום מצוות עונה, אינו קיים כאן.

ה. הסבר נכון פותר את הבעיה

ועוד הערה נוספת לסיום – מניסיון עבר של מאות ואלפי שיחות בענייני מניעת היריון, התברר לי שהרוב המוחלט של המקרים שבהם נשים מתנגדות לאמצעי מניעה שנחשבים למוסכמים

4. כך גם מפורש בדברי הרמב"ם. אמנם ברמב"ם עצמו יש גרסה ולפיה ייתכן ומותר להוציא זרע שלא כדרך כל הארץ במהלך חיי אישות, אך מלבד העובדה שגם הרמב"ם עצמו בהמשך דבריו (שהובאו לעיל בגוף המאמר) כתב בפירוש שאסור להוציא זרע לבטלה כדי למנוע היריון, ראה לעיל, סימן נב, שהוכחתי שבגרסה המסתברת יותר מופיע בפירוש האיסור על הוצאת זרע.

5. חוסר רצונה של האישה להיכנס להיריון ואי הסכמתה למנוע היריון בדרך אחרת אינו נחשב למקום של "אי יכולת לקיים מצוות עונה", שכן היכולת קיימת, ורק הרצון לא קיים.

מבחינה הלכתית, כגון גלולות למניעת היריון או התקן תוך רחמי, נובע מהיחשפות לשמועות לא מבוססות שאינן נכונות מבחינה מציאותית. גם במקרים הבודדים בהם אמצעים אלו באמת אינם מתאימים לאישה עקב תופעות לוואי שונות, עדיין יש אפשרות לדון בהיתר של שימוש בדיאפרגמה, שלמרות שהיתרו אינו פשוט ומוסכם, הוא עדיין קל בהרבה משאלת השימוש בקונדום⁶. מרבית הנשים שאינן מוכנות להסתמך על דיאפרגמה ומבקשות היתר לשימוש בקונדום, סוברות שהשימוש בקונדום מונע היריון לחלוטין (בניגוד לדיאפרגמה), ואילו האמת היא שגם יעילותו של הקונדום אינה מוחלטת, ובאופנים מסוימים יעילותו אף פחותה מהיעילות של דיאפרגמה. לכן, בדרך כלל מענה מקצועי ונכון, שמברר היטב מה הסיבות לרצון לקבל היתר לשימוש בקונדום, מייתר את הצורך בכך.

1. סיכום

1. נחלקו ראשונים בשאלה אם יש מקום להתיר לאישה לשמש במוך כדי לא להיכנס להיריון. למעשה, לדעת אחרונים מעטים אסור לשמש במוך בשום מצב, ולדעת אחרונים מעטים, יש מקום להתיר באופן כללי לשמש במוך, אבל לדעת רובם המכריע של האחרונים, ההיתר לשמש במוך מוגבל למקום של חשש ממשי לפיקוח נפש.
 2. שימוש בקונדום גרוע מאשר שימוש במוך, כאשר גם לדעת הסוברים שיש מקום להתיר לשמש במוך כיוון שאין בדבר השחתת זרע, אין מקום להתיר לשמש בקונדום כדי להימנע מכניסה להיריון.
 3. במקום שבו אי אפשר להסתמך על אמצעי מניעה אחרים, והאפשרויות היחידות לשמש מבלי להסתכן הן פרישות לזמן ממושך או שימוש בקונדום (כגון במקום שבו הבעל נשא למחלה זיהומית, ואמצעי מניעה אחרים אינם מגנים על האישה מחשש חשיפה לנגיף, או במקום שבו האישה בהיריון, וזרע הבעל עלול לגרום להפלה, ועליהם להימנע מחשיפה לזרע למשך תקופה ממושכת), יש מקום לאחר שאלת רב לסמוך על הפוסקים שהתירו לשמש עם קונדום במקום עיגון וחשש סכנה.
- לאחר כתיבת תגובתי זו, חזר בו מעט מחבר המאמר מדבריו, והסביר שלא הייתה כוונתו להתיר שימוש בקונדום בכל מקרה של צורך במניעת היריון, ומטרתו להתיר הייתה רק במקרה שבו מצד אחד יש צורך גדול במניעה (כגון לאחר לידה), ומצד שני האישה אינה מוכנה לשום אמצעי מניעה אחר עקב תופעות לוואי וכדומה, ועל כן היא מסרבת לקיים חיי אישות עם בעלה, אלא אם כן יתירו לו שימוש בקונדום. כאמור לעיל, לעניות דעתי הפיתרון במקרים כאלו הוא אחר, וכאשר מסבירים היטב את המציאות הרפואית האמיתית ומרגיעים מפני החששות, אפשר למצוא פתרון מבלי להזדקק להיתרים מפוקפקים שאינם נצרכים באמת.

6. כפי שכתבנו לעיל, יש מחלוקת פוסקים בעניין מוך בשעת תשיש, וגם יש פוסקים שסוברים שדינה של דיאפרגמה שנמצאת בעומק הנרתיק, קל יותר ממוך.